

OGRODY LUBLINA W PLANISTYCZNEJ TWÓRCZOŚCI FELIKSA BIECZYŃSKIEGO

GARDENS OF LUBLIN IN FELIKS BIECZYŃSKI'S PLANNING WORKS

■ Referat obejmuje część wyników badań nad specyfiką pierwszych ogrodów publicznych Lublina, które tworzone były przez inżyniera Feliksa Bieczyńskiego w latach 1826–1862.² Lublin, jako drugie po Warszawie pod względem liczby ludności miasto Królestwa Kongresowego, po latach regresu, przechodził okres modernizacji. W procesie tym przez ponad 30 lat uczestniczył F. Bieczyński (1799–1885), absolwent Uniwersytetu Warszawskiego w dziedzinie sztuk pięknych, miernictwa i architektury, uczestnik powstania listopadowego, wieloletni lubelski inżynier wojewódzki. Po roku 1837 otrzymał godność inżyniera gubernialnego, w związku z czym miał szansę rozwinąć swoją działalność na szerszą skalę regionalną. Pozwoliło to na objęcie działalnością konfrontacji skali miejskiej i wieloprzestrzennej. Jego aktywność, ukierunkowana na niwelację zapóźnień województwa, związana była z zaangażowaniem w rozwój Lublina, jego ogrodów publicznych, które mimo trudnych warunków w zaborze rosyjskim zaczęły pojawiać się stosunkowo wcześnie, od końca lat 20. XIX wieku.

Działalność Bieczyńskiego w kreacji ogrodów Lublina obejmowała opracowywanie projektów, nadzory nad realizacją oraz z formułowanie idei założeń ogrodowych w ramach rozwoju miasta.³ Najważniejsze – tworzone przez Bieczyńskiego z różnym skutkiem – obiekty to: ogród Miejski nad rzeką Czechówką, ogród Miejski – Saski, ogród przed gmachem Komisji Województwa Lubelskiego, zamysł ogrodu w miejscu po placu Musztry, park ludowy przy osadzie młyna parowego na Bronowicach oraz idea parku w dolinie rzeki Bystrzycy.

Istotną motywacją jego dążeń do tworzenia ogrodów publicznych była świadomość potrzeb społeczności rozwijającego się miasta. Wątki te ujawniły się już w trakcie realizacji pierwszego ogrodu spacerowego – nad Czechówką, a następnie ogrodu Miejskiego – Saskiego. Potrzeby te, w szczególności ludzi starszych i dzieci, służyły też do uzasadnienia prób założenia ogrodu publicznego na placu Musztry, a później parku na Bronowicach, który był projektowany „dla ludu”. Korzystaniu z ogrodów publicznych miała sprzyjać znaczna powierzchnia, odpowiednie wyposażenie i kształtowanie korzystnych warunków estetycznych, klimatycznych oraz widokowych.

Program wypoczynkowy tych ogrodów – początkowo podporządkowany głównie spacerom – rozwijał się, uwzględniając różnicujące się potrzeby, co wkrótce pozwoliło współczesnym określić ogród Miejski – Saski mianem „letniego salonu miasta”. W dwóch późniejszych ogrodach nadrzecznych przewidywane były pawilony parkowe, łaźienki publiczne, urządzenia do gier i zabaw. Wygodzie i dostępności miały służyć ulepszone nawierzchnie dróg, ławki, ozdobne mostki, altany, pawilony, ogrody rodzajowe, miejsca widokowe; wszystko w otoczeniu atrakcyjnej roślinności. Struktura tych ogrodów opierała się na kompozycji miejscowych elementów rzeźby terenu, wód otwar-

tych, na starannie dobranej roślinności, rozplanowaniu sieci dróg parkowych oraz innych komponentów tworzących układy wewnątrz ogrodowych i powiązań widokowych. Bieczyński jako planista, trafnie wykorzystywał położenie Lublina wśród lessowych wzgórz, stoków oraz dolin i rzek. Ogród Miejski – Saski usytuowany został na urzeźbionym stoku doliny Czechówki, gdzie autor skorygował relief stoku, zdynamizował malowniczość wąwozowych wnętrz oraz wyeksponował widoki na dolinę rzeki i krajobraz okolicy.

Inny charakter cechował dwa ogrody śródmiejskie związane z Placem Litewskim, gdzie płaski teren wysoczyzny pozostawał bez modyfikacji, poza wcześniej usypanym kopcem eksponującym pomnik Unii Lubelskiej.

Trzy z ogrodów związane były z dolinami rzek, które wykorzystano jako rozległe parkowe równiny u podnóża miasta na wzgórzach. Pierwsze doświadczenia w tej mierze wiążą się z ogrodem w dolinie Czechówki, gdzie Bieczyński w celu ograniczenia podmokłości wykonał modelowanie terenu stosując groblę i kanał odwadniający. Późniejszy zamysł parku nadbystrzyckiego zawierał plan przystosowania podmokłej doliny dla nowych – wypoczynkowych potrzeb miasta poprzez zabiegi techniczne, podnoszące poziom terenu i umożliwiające urządzenie otwartego parku-bulwaru na atrakcyjną panoramę Starego Miasta. Tutaj oraz w parku przy młynie parowym nad Czerniejówką ujawniły się dążenia do rozszerzania użyteczności rzeki o łaźienki publiczne. Autor rzadko stosował sztuczne wyspy, kanały i spiętrzenia, pozostawiając swobodny przepływ wód w naturalnych korytach.

Ogrody miejskie miały więc wpływać na klimat miasta, zapewniać zdrowe powietrze, a latem – cień i chłód dla wypoczywających. Dla wytworzenia w jednym z ogrodów „balsamicznego, żywicznego klimatu” twórca zastosował masywy nasadzeń z pięciuset świerków i jodeł.

Żyzne lubelskie gleby sprzyjały wegetacji roślinności – głównego tworzywa ogrodów. Podstawową rolę pełniły drzewa sossowane grupowo, rzędowo i pojedynczo; istotne były też krzewy w grupach i żywopłotach. Zgodnie z ówczesnym gustem autor chętnie stosował klomby o urozmaiconym składzie, których centrum zajmowały rośliny najwyższe, stopniowo ku brzegom ustępujące miejsca roślinności niższej, krzewom, niekiedy też obwódkom z zielnych roślin kwiatowych. Peryferyjne partie ogrodów wypełniały masywy z odmian rodzimych. Gatunki

¹ Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie.

² Szerzej na ten temat, por. Niedźwiedź J., *Ogrody publiczne dziewiętnastowiecznego Lublina w ideach, projektach i realizacjach Feliksa Bieczyńskiego*, praca doktorska, Wyd. Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW w Warszawie, mpis 2007.

³ Zbadane zostały m.in. archiwalia ówczesnej administracji szczebla wojewódzkiego, gubernialnego i miejskiego, w tym oryginały prac Bieczyńskiego, pisma urzędowe, elaboraty i dokumenty ze zbioru jego akt osobowych.

obcego pochodzenia, stosowano w mniejszych grupach lub pojedynczo, jako drzewa okazowe. Ważnym elementem były aleje z lip, kasztanowców i topól „piramidalnych”. W strukturze roślinnej dominowały gatunki liściaste; wśród nielicznych iglastych przeważały świerki. Rolę ogrodzeń pełniły żywopłoty: w ogrodzie nad Czechówką wysokie – izolujące od uciążliwości otoczenia, w ogrodzie Miejskim – Saskim niskie, nie ograniczające widoku na okolicę, zdublowane okalającym rowem.

Rośliny kwiatne stosowane były z dużym umiarem: w klombach kwiatowych – jak w ogrodzie nad Czechówką, czy w formie grzęd obrzeżnych i wielkiej różanki, zdobiącej ogród Miejski – Saski; w koncepcji ogrodu na placu Musztry proponowane były kosze kwiatowe. Spis roślin wymienia liczne gatunki bylin, roślin cebulowych i jednorocznych. Troskę poświęcano trawnikom, które w tych założeniach odgrywały rolę posadzki wnętrz ogrodowych, tła dla założzeń kwiatowych, samotników i innych detali kompozycji.

Początkowo skład roślinności ogrodów publicznych był skromny, złożony z sadzonek pochodzących z darów mieszczan, klasztorów i ziemian, lub z sadzonek pozyskanych w lasach. Z czasem był wzbogacany, szczególnie od lat 40. XIX wieku, gdy zaczęto sprowadzać materiał roślinny z renomowanych europejskich szkółek. Na tej bazie powstały szkółki miejskie, które dały podstawę dalszego rozwoju ogrodów Lublina i regionu. Wtedy też ogrody: Miejski – Saski i przed gmachem KWL nabrały cech kolekcji roślinnych o dużej liczbie gatunków, osobiście skatalogowanych przez Bieczyńskiego, który dowiódł dobrej znajomości botaniki, cech roślin i sposobów ich mnożenia.

Drogi parkowe jako podstawowa struktura służąca udostępnianiu ogrodów, stanowią istotny element kompozycyjny i zgodnie ze stylem epoki otrzymywały z reguły swobodny przebieg, kształtowany w opozycji do prostych ulic miasta i klasycystycznych traktów, przy których je lokowano. W układzie alejek ogrodu Miejskiego–Saskiego na uwagę zasługują: zarys swobodnej obwodnicy spacerowo-widokowej, wczesny rodzaj *ambulatio*, opasującej prawie cały ogród oraz boczna aleja lipowa, poprowadzona równolegle do traktu warszawskiego. Sieć dróg w tych ogrodach była powiązana dzięki rozwidleniom i skrzyżowaniom, czasem z udziałem placyków u zbiegu. Miejsca te, jak w projekcie ogrodu na Bronowicach, były standardowo obsadzone roślinnością. W oparciu o układ ścieżek tworzone były miejsca wypoczynkowe, elementy dekoracji kwiatowych; prawdopodobnie też widoki wewnętrzne. Konieczność jednorazowego przyjmowania dużej liczby użytkowników – podstawowa rola ogrodów publicznych – była powodem stosowania przez projektanta znacznej gęstości dróg spacerowych, o zróżnicowanej szerokości oraz ulepszonych, brukowanych nawierzchni.

Budowle i rzeźby ogrodowe stosowane były w z umiarem. W pierwszej kolejności adaptowano zastane detale. Na tej zasadzie w ogrodzie przed KWL–RGL, eksponowane miejsce zajął pomnik Unii Lubelskiej; podobnie w strukturach ogrodu Miejskiego–Saskiego znalazły się: dawna baszta prochowa, bastion ziemny i kopiec z kapliczką z początku XVIII wieku, ważne w ogrodach romantycznych „starożytności”. Elementem węzłowym stała się altana z cukiernią Samandenięgo, oraz pomnik z inskrypcją i zegar słoneczny. W parku na Bronowicach przewidywany był plac gimnastyczno-zabawowy. Przewidziano łazienki publiczne w tym założeniu i w zamyśle ogrodu nad Bystrzycą.

Kanwę założzeń Bieczyńskiego stanowiły wnętrza ogrodowe. Obiekty mniejsze, np. związane z placem Litewskim, projektowane były jako jednoprzestrzenne lub z dominacją malowniczo rozczłonkowanego głównego wnętrza – ogród nad Czechówką. Ogrody duże składały się z sekwencji wnętrz o pewnej hierarchii, zróżnicowanych wymiarach i wątkach kompozycyjnych. W największych założeniach: Miejskim – Saskim i na Bronowicach wyróżniały się wnętrza główne i wejściowe akcentowane rogatkami miejskimi. Wnętrza ogrodowe kształtowane były w oparciu o struktury roślinne, rzeźbę terenu – wąwozy, stoki dolin; układ dróg, niekiedy pierzeje zabudowy miejskiej. Pewne wnętrza cechowała otwartość na perspektywy zewnętrzne, czemu sprzyjał zamierzony brak typowych ogrodzeń i przerwy w roślinnych „ścianach”, zaprogramowane na odbiór atrakcyjnych widoków.

Inaczej w dolinie Bystrzycy, założenie zaplanowano jako niewielkie, z wglądem w wielokrotnie większe dolinne wnętrza z piętrzącym się na wale wyżynnym Starym Miastem, Zamkiem i Kalinowszczyzną. Podłogę wnętrz tworzyły trawniki, urozmaicone alejkami, a w ogrodach dolinnych – wstęgami rzek. Elementem były akcenty w postaci szaty kwiatowej z bryłami drzew – samotników, klombów, drobnych budowli, pomników. Sklepienie stanowiły korony wyniosłych drzew i nieboskon. Wielkość wnętrz była zróżnicowana, ale nie przekraczała raczej skali i percepcji spacerowicza.

Ta część dorobku Bieczyńskiego w dziedzinie ogrodów publicznych Lublina drugiej tercji XIX wieku – wybitnej w historii sztuki ogrodowej – może być wzbogacana również o inne istotne zagadnienia jego działań. Ale już przedstawiony wycinek dowodzi, że był on światłym i sprawnym planistą, rozumiejącym konieczność polepszania warunków życia mieszkańców modernizującego się miasta. Mimo, że nie wszystkie jego koncepcje, w trudnych porozbiorowych warunkach mogły być urzeczywistnione, przyczynił się do wczesnego wprowadzenia i ugruntowania w strukturze Lublina ogrodu publicznego, który w jego pracach stał się czynnikiem poprawy warunków życia i ważnym elementem harmonizacji rozwoju przestrzennego miasta.

Streszczenie: Feliks Bieczyński, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, długoletni inżynier działający w województwie Lubelskim, wywarł wielki wpływ na powstanie pierwszych parków publicznych Lublina. Jego idee i projekty parków miały na celu zaspokojenie społecznych potrzeb wypoczynkowych. Jego koncepcje planistyczne bazowały na kompozycji: terenowego urzeźbienia, dolin rzecznych, starannie dobranej roślinności, parkowych ścieżek i rzeźb, które całościowo tworzyły wnętrza ogrodowe oraz wielokierunkowe powiązania pomiędzy: ogrodami, krajobrazem miasta i jego otoczeniem.

Słowa kluczowe: parki miejskie, potrzeby społeczne, kompozycja ogrodu.

Abstract: *Feliks Bieczyński, a graduate of Warsaw University, a long term engineer of Lublin voivodship, had a great influence on the appearing of the first Lublin public gardens. His ideas and projects of gardens fulfilled the recreational needs of the society. His planning concepts were based on the composition of: local relief, river valleys, carefully chosen plants, garden paths and sculptures, which, together, created garden interiors, and multi-directional connections between gardens, the town landscape and its surrounding.*

Key words: *municipal parks, social needs, the garden composition.*